

TEELTPLAN, PRODUKTIE EN PRODUKTIEKOSTEN

De landbouw in enkele gemeenten van de
provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen
(begin 19e eeuw)

door

J. HANNES

Professor aan de Vrije Universiteit te Brussel

en

W. VANDERPIJPEN

Attaché aan de Koninklijke Bibliotheek Albert I - Brussel

Deze studie steunt volledig op de zgn. "primitieve kadastrale expertises", uitgevoerd per gemeente in de Franse en Hollandse tijd met het doel het gemiddeld netto-inkomen of kadastraal inkomen (K.I.) van de gronden te berekenen. Document nr. 5 van de expertiseverslagen bevat gedetailleerde gegevens over het gevolgde teeltplan, de aard en de omvang van de produktie en de produktiekosten (1). Enkele elementen uit die omvangrijke dossiers worden hier verder voorgesteld. Het gaat om een steekproef, waarbij getracht wordt de situatie op agrarisch gebied in enkele gemeenten uit de verschillende landbouwgebieden van de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen te vergelijken (zie kaart) (2).

Het vergelijkend onderzoek wordt in niet geringe mate gehinderd door de gedetailleerdheid van de informatie. Daardoor immers komt de uiterst ingewikkelde structuur van het agrarisch

(1) In verband met de bron raadplege men A. VERHULST, *Kadastrale archieven en plaatselijke geschiedenis*, Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen, 1954, pp. 303-310 en J. HANNES, *De voorbereiding van het parcellair kadaster, een bronnenstudie*, Driemaandelijks tijdschrift van het Gemeentekrediet van België, 1967, pp. 81-90. Hierin vindt men tevens een inventaris van de expertiseverslagen bewaard in de Provinciale Bewaring van het Kadaster van de betrokken provincies.

(2) Voor Oost-Vlaanderen werden volgende gemeenten weerhouden : Assenede en Boekhoute (Polders), Aalter en Waarschoot (Zandstreek), Lebbeke en Wieze (Zandleemstreek) en Maarke-Kerkem en Schorisse (Leemstreek). Voor de provincie Antwerpen werden onderzocht : Oosterweel (Polder), Hoboken en Weert (Alluviaal gebied), St.-Job-in-'t-Goor, Lichtaart en Balen (Kempen).

bedrijf aan het licht. Voor een gegeven kwaliteit grond kan bv. het teeltplan, het niveau van de investeringen en de omvang van de produktie rijkelijk variëren om economische en/of sociale motieven, waarvan de juiste betekenis niet zo dadelijk te achterhalen is. Daarbij komt dat de informatie eenzijdig is, geput uit één enkele bron. Andere archivalia raadplegen lijkt slechts nuttig wanneer een veel groter aantal gemeenten bij het onderzoek betrokken wordt. Het is dan ook een open vraag - wellicht meer voor de lezer dan voor de auteurs - of sommige vastgestelde feiten aan een realiteit beantwoorden of eerder aan onvolmaaktheden van de bron te wijten zijn.

Deze overwegingen doen de aandacht in de eerste plaats gaan naar de bijlagen, waarin de informatie opgenomen werd, die voor dit onderzoek werd verzameld.

Bijlage I bevat voor iedere bestudeerde gemeente afzonderlijk de opgave van het aantal hectaren akkerland, verdeeld in kwaliteitsklassen, de vruchtopvolging per kwaliteitsklasse grond en ten slotte per gewas en per klasse grond de hoeveelheid zaaigran, uitgedrukt in hl. per ha., en de yield ratio's.

In bijlage II worden van ieder gewas, geteeld op grond van eerste klasse, de opbrengst in F/ha en de daarbij horende onkosten genoteerd. In bijlage III vindt men details over de produktiekosten van haver (F/bunder), een gewas dat in iedere gemeente op grond van eerste kwaliteit verbouwd werd.

Bij het ontleden van de gegevens betreffende de vruchtopvolging en de yield ratio's zal men er rekening mee houden dat de experts van het kadaster niet de situatie in een bepaald jaar hebben genoteerd. Het schema van de teeltwisseling is "het meest gangbare" in de gemeente, wat nog lang niet betekende dat ieder bedrijf dat rotatiestelsel toepaste of zelfs maar kon toepassen. De bedrijfsgrootte, de kwalitatieve samenstelling van de uitgebate percelen, de bemestingsmogelijkheden, de beschikbare arbeidskrachten, de eisen van de markt en dgl., verplichtten ieder bedrijf een aan de eigen mogelijkheden aangepast teeltplan te volgen. Louer fantasie is een "gemiddeld vruchtopvolgingsschema" nochtans niet. Men zal duidelijke verschillen vaststellen in de schema's al naargelang deze betrekking hebben op poldergronden, de leem- of de zandstreken. De normaal geteelde veldgewassen komen in ieder geval voor. De nateelten werden blijkbaar niet steeds met dezelfde zorg genoteerd. Ze worden verder buiten beschouwing gelaten. De yield ratio's kunnen als gemiddelden beschouwd worden. De inlichtingen daarover werden door de experts van het kadaster van de landbouwers verkregen. Hoewel ze niet kritiekloos aanvaard werden,

blijken ze doorgaans eerder laag te zijn. Deze enkele kritische opmerkingen mogen niet uit het oog doen verliezen dat de in bijlage I vervatte gegevens in grote mate gelijkwaardig moeten geacht worden aan sommige inlichtingen van bv. de algemene landbouwtelling van 1846. Ook dan ging het ten slotte om schattingen en om gegevens, ingewonnen bij de landbouwers. De gelijkenis met de gegevens van de telling van 1846 gaat echter wel verder dan deze eerder negatieve aspecten. De aard en de omvang van de produktie bv. kunnen uit de gegevens van bijlage I berekend worden. We kennen nl. de oppervlakte akkerland van iedere kwaliteitsklasse, het teeltplan en zowel de hoeveelheid zaaigran als de yield ratio's. Stel dat in een gemeente 300 ha. grond van eerste klasse voorkomen en het teeltplan over 6 jaar loopt. Wanneer we veronderstellen dat het teeltplan in zijn geheel gelijktijdig wordt toegepast, dan zou ieder gewas van de zesjarige cyclus op 50 ha. voorkomen. Meteen kan de totale hoeveelheid zaaigran per gewas berekend worden en is, dank zij de yield ratio's, ook de totale produktie van ieder gewas gekend. Op dezelfde wijze kan de produktie op de andere grondklassen berekend worden. Het resultaat van deze bewerkingen is door de vele veronderstellingen die gemaakt werden waarschijnlijk fictief, zowel wat de betaalde oppervlakte als wat de produktie betreft, maar het geeft wel een idee van wat in die gemeente *gemiddeld haalbaar* was.

Als voorbeeld werd de verdeling van de betaalde oppervlakte over de verschillende gewassen berekend voor de gemeenten Maarke-Kerkem en St.-Job-in-'t-Goor en vergeleken met de gegevens van de landbouwtelling van 1846.

TABEL I

**BETEELDE OPPERVLAKTE VOLGENS HET KADASTER EN
VOLGENS DE LANDBOUWTELLING**

	Maarke-Kerkem		St.-Job-in-'t-Goor	
	Kadaster 1822 (ha.)	Telling 1846 (ha.)	Kadaster 1811 (ha.)	Telling 1846 (ha.)
tarwe	79,30	177,33	—	2,56
masteluin	79,30	88,64	—	—
rogge	129,17	28,54	104,79	127,27
gerst	—	16,79	—	0,31
haver	100,23	52,61	34,93	23,19
boekweit	—	1,17	28,95	19,85
aardappelen	104,23	50,55	5,97	18,27
klaver	100,23	78,34	21,27	11,38
rapen	32,94	1,54	—	0,17
spurrie	—	—	13,66	11,94

Ondanks het aanzienlijke verschil in tijd (24 en 35 jaar) is er een duidelijke overeenkomst waar te nemen en zijn de verschillen niet onverklaarbaar. In Maarke-Kerkem heeft tarwe de rogge vervangen. Het areaal aardappelen en haver is er met de helft afgenomen. In die gemeente is de oppervlakte akkerland trouwens met zowat 130 ha. verminderd ten voordele van het grasland. De oppervlakte bezaaid met klaver en rapen is gevoelig verminderd. Dit is echter slechts schijn. Een efficiënter gebruik van de bodem heeft het mogelijk gemaakt deze gewassen steeds meer als nateelt te winnen. In de gemeente St.-Job-in-'t-Goor komen in beide series duidelijk dezelfde gewassen naar voor.

De opbrengsten per ha. duiden belangrijker verschillen aan. In St.-Job-in-'t-Goor haalde rogge in 1811 slechts 9 hl./ha. In 1846 was dat 10 hl. en in een normaal jaar werd 14 hl. bereikt. Boekweit bracht gemiddeld 11 hl./ha. op in 1811, 14 hl. in 1846 en 16 hl. in een normaal jaar. De haverteelt kende er de grootste vooruitgang, als we tenminste geloof hechten aan het lage cijfer van 14,5 hl./ha. in 1811. In 1846 werd 23 hl. genoteerd en werd 28 hl. een normale oogst genoemd. Een toename van de produktiviteit in de periode

1811-1846 is aannemelijk maar een verdubbeling van de opbrengst, zoals voor haver, kan niet zonder meer aanvaard worden. We moeten hierbij wel opmerken dat St.-Job een uiterst arme gemeente was en de yield ratio's van alle gewassen er zeer laag waren. Verder onderzoek zal moeten uitmaken of die lage cijfers een realiteit dekten. In enkele andere gemeenten benaderen de berekende haveropbrengsten veel dichter deze van 1846. In Weert (1821) bereikte de haver een opbrengst van 22,6 hl./ha., in 1846, werd 22 hl./ha. geoogst. In Oosterweel (1810) werd gemiddeld 32,2 hl./ha. gewonnen, in 1846 34 hl. Voor Lichtaart (1818) kon een opbrengst van 21,6 hl. haver per ha. berekend worden. In 1846 werd slechts 20 hl. geoogst. Nog steeds volgens de landbouwtekening van 1846 werden in "gewone" jaren in die gemeenten veel hogere opbrengsten bereikt. Wordt met een "gewoon" jaar een gemiddelde bedoeld en hebben de landbouwers daarbij niet aan een goed jaar gedacht? Laten we, om deze inleidende beschouwingen te besluiten, voorlopig aannemen dat de opbrengsten, die we op basis van de kadastrale gegevens kunnen berekenen, enigszins te laag zijn. Daardoor wordt de hier beoogde vergelijkende studie niet gehinderd.

Veertien gemeenten van uiteenlopende oppervlakte en gelegen in verschillende landbouwgebieden werden onderzocht. Het akkerland is verdeeld in een aantal kwaliteitsklassen. Het kadastraal inkomen van iedere klasse, het uiteindelijke resultaat van de kadastrale expertises, geeft een idee van de ongelijke vruchtbaarheid van de bodem in de diverse gemeenten en van de verschillen in uitbatingswijzen van de gronden (3). Nu is het betrekkelijk moeilijk, gezien de ongelijke oppervlakten, om de inkomens der diverse klassen onderling te vergelijken. Een zeer hoog inkomen of een abnormaal laag cijfer kan betrekking hebben op een geringe oppervlakte. Het gemiddelde inkomen van een ha. akkerland biedt wel mogelijkheden om de gemeenten te vergelijken.

(3) Het niveau van het kadastraal inkomen werd echter nog mede bepaald door de marktprijzen van de landbouwprodukten en door de pachtprizen (zie J. HANNES, *op.cit.*).

TABEL II

**GEMIDDELD KADASTRAAL INKOMEN VAN EEN HECTARE
AKKERLAND IN F/ha.**

Polderstreek		Zandstreek	
Assenede	53	Aalter	44
Boekhoute	47	Waarschoot	74
Oosterweel	87		
		Alluviaal gebied	
Zandleemstreek		Hoboken	59
Lebbeke	95	Weert	58
Wieze	83		
		Kempen	
Leemstreek		Balen	29
Maarke-Kerkem	74	Lichtaart	23
Schorisse	85	St.-Job-in-'t-Goor	21

De hoogste gemiddelde inkomens werden behaald in de Leemstreek en de Zandleemstreek. Het zijn vruchtbare en intensief bewerkte gronden. In het Alluviale gebied en de Vlaamse Zandstreek zijn de inkomens slechts weinig lager. De zeer lage inkomens in de Antwerpse Kempen wekken geen verbazing, wel de relatief lage cijfers behaald in de Poldergemeenten Assenede en Boekhoute. De landbouw werd er duidelijk minder intensief bedreven dan elders in Vlaanderen. De bodem bleef er trouwens één jaar op zes braak. De geringe bevolkingsdichtheid oefende er blijkbaar onvoldoende druk uit op de landbouw. Het hogere gemiddelde in Oosterweel vindt wellicht een verklaring in de nabijheid van de Antwerpse markt en de geringe kosten voor een zware bemesting met stadsvuil.

HET TEELTPLAN

De vruchtwisselingsschema's zijn zeer verscheiden; een eentonige cyclus van slechts vier jaar in Lichtaart, cycli van 9 jaar in Aalter en Waarschoot en een ingewikkelde cyclus van 6 jaar in Hoboken. In tabel III werd een uniformisering betracht. Het aandeel van ieder gewas in de betaalde oppervlakte werd berekend, veronderstellend dat het teeltplan in zijn geheel werd toegepast.

TABEL III

**PROCENTUEEL AANDEEL VAN IEDER GEWAS
IN DE BETEELDE OPPERVLAKTE**

	Assenede	Boekhoute	Oosterweel	Lebbeke	Wieze	Maarke- Kerkem	Schorisse	Aalter	Waarschoot	Hoboken	Weert	Balen	Lichtaart	St.-Job- in-'t-Goor
tarwe	19,6	16,9	16,5	9,6	16,7	12,6	16,6	—	3,0	8,9	24,5	—	—	—
rogge	7,0	7,8	—	23,6	16,7	20,6	16,6	31,1	36,8	39,7	7,4	23,2	66,8	49,3
masteluin	—	—	—	—	—	12,6	16,6	—	—	—	—	—	—	—
gerst	9,7	12,2	26,7	—	—	—	—	—	3,0	2,5	11,5	—	—	—
haver	13,7	12,2	39,3	16,7	16,7	16,0	16,6	11,1	10,3	12,8	16,6	9,3	4,1	16,4
evl	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14,5	—	—
boekweit	—	3,9	—	1,9	8,2	—	—	16,7	11,7	4,6	3,2	17,0	7,6	13,6
paardebonen	26,3	16,9	11,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
vlas	—	—	—	14,7	8,2	—	—	5,6	6,8	4,9	—	—	—	—
aardappelen	3,9	—	—	16,7	16,7	16,6	16,6	11,1	11,2	9,5	16,6	4,4	—	9,8
klaver	3,0	12,2	5,5	16,7	16,7	16,0	16,6	11,1	11,2	16,1	16,6	—	4,1	2,8
rapen	—	—	—	—	—	5,0	—	—	—	—	—	2,1	—	—
wortelen	—	—	—	—	—	—	—	—	4,1	—	—	—	—	—
spurrie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1	—	13,8	13,2	8,0
weide	—	—	—	—	—	—	—	13,2	1,7	—	—	—	—	—
braak	16,0	16,9	—	—	—	—	—	—	—	—	3,2	15,6	4,1	—

Overall overweegt de graanteelt maar zowel het aandeel in de oppervlakte als de kwaliteit van de geteelde gewassen blijken te variëren met de kwaliteit van de bodem. Tarwe komt nauwelijks voor in de Vlaamse Zandstreek en in het geheel niet in de Antwerpse Kempen. Daar overweegt de rogge, gevolgd door boekweit en haver. In de Leemstreek, de Zandleemstreek en het Alluviale gebied komt rogge doorgaans nog vóór tarwe. Masteluin speelt een grote rol in de Leemstreek, terwijl gerst alleen in Weert op een aanzienlijk deel van het areaal verbouwd werd. De haverteelt is in deze gebieden belangrijker dan in de zandstreken. Boekweit is er integendeel van weinig betekenis. De details in Bijlage I tonen daarenboven aan dat boekweit er alleen op de minder goede gronden verbouwd werd. In de Poldergemeenten komen rogge en boekweit op het achterplan.

Tarwe, gerst, haver en het meest kenmerkend van al, paardebonden, zijn er de overheersende gewassen. In verband met de voedergewassen moet worden opgemerkt dat de nateelten werden verwaarloosd in tabel III. Veel variatie is er dan ook niet vast te stellen. De klaver in volle grond is vrijwel algemeen; alleen in de Kempen moet men zich met de minderwaardige spurrie behelpen. Opvallend is wel dat de aardappel nog niet is doorgedrongen in de Polders en evenmin in de Kempen als veldgewas kon doordringen.

We mogen aannemen dat de landbouwers in het begin van de 19e eeuw overal een maximaal efficiënt gebruik wisten te maken van de bodem. De vastgestelde verschillen in bodemgebruik zijn terug te brengen tot verschillen in bodemkwaliteit. Andere produktiefactoren zullen bepalen welke opbrengsten op een gegeven kwaliteit grond konden behaald worden.

DE PRODUKTIE

Nauwkeurige informatie over bv. het aantal arbeidskrachten en de loonkosten, de veestapel (i.v.m. bemestingsmogelijkheden) of de grootte en de samenstelling van de bedrijven hebben we niet. Het is slechts onrechtstreeks dat deze elementen kunnen benaderd worden.

Over de hoeveelheid zaaigran of pootgoed en de yield ratio's zijn we zonet nauwkeurig dan toch op gedetailleerde wijze ingelicht. Een eerste vaststelling bij het onderzoek van deze gegevens is dat de yield ratio's, die wel eens in diverse bronnen gevonden worden, vrijwel onbruikbaar zijn wanneer niet tevens de hoeveelheid zaaigran is opgegeven. De hoeveelheden zaaigran per ha. variëren nl. uitermate sterk van gebied tot gebied. In Assenede, Boekhoute en Maarke-Kerkem werd bv. 2,6 tot 2,7 hl. tarwe per ha. gezaaid, in Waarschoot slecht 1,2 hl. Voor een ha. rogge werd in de Leemstreek 2,1 tot 2,7 hl. zaaigran gebruikt; elders bijna 2 hl. en in de Kempen, meer bepaald in Lichtaart, 1,2 hl. Nog groter zijn de verschillen voor haver; 4,6 hl. in de Leemstreek en 1,8 hl. in Oosterweel, Hoboken en Lichtaart. Even merkwaardig zijn de uiteenlopende hoeveelheden plantaardappelen per ha., nl. een minimum van 10 hl. in Lebbeke en een maximum van 30 hl. in Balen (4). Deze cijfers zijn zeker niet uit de lucht gegrepen, al moet worden opgemerkt dat in de

(4) Faipoult spreekt van 100 kwintalen pootgoed en een opbrengst van 350 kwintalen! De aardappelen bestemd voor het vee brachten bijna het dubbele op. (*Mémoire statistique du Département de l'Escaut*, ingeleid door P. Deprez, p. 122).

expertiseverslagen wel eens slordig werd omgesprongen met de maten, en zulks ondanks de vergelijkende tabel van oude en metrische maten (document nr. 2 van de verslagen). Omrekeningsfouten zijn dus niet uitgesloten doch die kunnen de vastgestelde verschillen niet verklaren. De gegevens van de landbouwtelling van 1846 wijzen op gelijkaardige, zij het minder grote verschillen in de hoeveelheden zaaigraan per ha. In Weert bv. werd in 1846 1,5 hl. haver gezaaid, in Oosterweel 3 hl. Verder onderzoek van de gebruikte hoeveelheden zaaizaad is voor een betere kennis van de landbouwhuishouding in ieder geval noodzakelijk. Veel informatie daarover is niet bekend buiten de landbouwtelling van 1846, zodat de gegevens van de expertiseverslagen niet of onvoldoende kritisch onderzocht kunnen worden. Doorgaans vinden we in diverse archivalia wel oogsthoeveelheden per ha. of per bunder (5). De expertiseverslagen van het kadaster vertonen dan de eigenaardigheid dat de oogsthoeveelheid moet berekend worden uit de hoeveelheid zaaigraan en de coëfficiënten. Een eenvoudige bewerking is dat niet omdat de opbrengstfactoren gegeven worden voor de verschillende kwaliteitsklassen grond. Om de oogsthoeveelheid van een gemiddelde ha. graan te berekenen moet daarbij nog rekening gehouden worden met het teeltplan. Nemen we als voorbeeld de gemeente Oosterweel, waar tarwe een jaar op zes verbouwd werd op de vier kwaliteitsklassen grond. Per ha. werd 1,8 hl. tarwe gezaaid.

TABEL IV

GEMIDDELDE OPBRENGST VAN TARWE IN OOSTERWEEL

Op grond van 1e klasse :	4 ha. 76 a. x 1,8 hl. x 12	= 102,81 hl.
Op grond van 2e klasse :	8 ha. 93 a. x 1,8 hl. x 11	= 176,81 hl.
Op grond van 3e klasse :	7 ha. 26 a. x 1,8 hl. x 6,6	= 86,25 hl.
Op grond van 4e klasse :	0 ha. 40 a. x 1,8 hl. x 4	= 2,88 hl.
	<hr/>	<hr/>
	21 ha. 35 a.	368,75 hl.

(5) SLICHER VAN BATH, *De oogstopbrengsten van verschillende gewassen, voornamelijk granen, in verhouding tot het zaaizaad. ca 810-1820*. A.A.G. Bedragen 9, p. 47. De auteur wijst hier terecht op het ontbreken in vele bronnen van gegevens over de zaaizaadhoeveelheden. In zijn bijdrage *Yield ratio's, 810-1820* (A.A.G., 10) ontbreekt de informatie over de zaaizaadhoeveelheden geheel, wat de waarde van de informatie toch wel gevoelig aantast.

De gemiddelde opbrengst per ha. tarwe was dan omstreeks het jaar 1810 (jaar van de expertise) 17,2 hl. We noteren hierbij dat in 1846 (landbouwtelling) 16 hl. werd geoogst en dat in een "normaal" jaar 18,5 hl./ha. verwacht werd. De berekende oogstopbrengst bereikt in dit geval een heel aannemelijk cijfer. Men stelt nochtans vast dat een kleine verandering in het teeltplan het gemiddelde cijfer sterk kan beïnvloeden. Wanneer tarwe alleen op grond van eerste en tweede klasse zou verbouwd worden, zou het gemiddelde voor Oosterweel reeds stijgen tot 20,4 hl. Op grond van eerste klasse werd 21,6 hl./ha. gewonnen, op grond van 4e klasse slechts 7,2 hl. Van jaar tot jaar kan de gemiddelde opbrengst per ha. dus gevoelig schommelen alleen reeds door veranderingen in het teeltplan. De informatie, die we in de expertiseverslagen vinden over het teeltplan, de hoeveelheid zaaigran per ha. en de reproductiecijfers per kwaliteitsklasse grond is dan ook van uitzonderlijke betekenis. De tellingen van de oogstopbrengsten, uitgevoerd in de Franse Tijd bv., bevatten uiteraard interessante gegevens maar het zijn totaalcijfers per gemeente (6). We weten daarmee niet hoeveel op welke kwaliteit grond gewonnen werd. De yield ratio's stellen ons voor gelijkaardige vraagtekens. In Bijlage I kan men vaststellen hoe sterk deze in eenzelfde gemeente kunnen verschillen al naargelang de kwaliteit van de grond. Dat de coëfficiënten alleen maar zin hebben als ook de hoeveelheid zaaigran gekend is kan nogmaals met een voorbeeld worden aangetoond. In de gemeente Schorisse werd 4,6 hl. haver gezaaid. Op grond van eerste klasse vermenigvuldigde deze zich met 10,5. In Aalter werd 2,3 hl. zaaihaver gebruikt en op de beste grond werd die hoeveelheid 22-voudig teruggewonnen. Deze sterk uiteenlopende cijfers hadden nochtans een vrijwel identiek resultaat : in Schorisse bracht haver op de beste grond 48,3 hl./ha. op, in Aalter 50,6 hl./ha. voor een studie van de landbouwhuishouding is de wijze waarop het productiecijfer behaald wordt toch wel essentieel. De expertiseverslagen blijken die analyse goeddeels mogelijk te maken.

Met de gegevens van Bijlage I kan de gemiddelde productie per ha. berekend worden. In tabel V wordt de berekende opbrengst van de voornaamste gewassen in zes gemeenten (één per landbouwgebied) vergeleken met de opbrengst die volgens de landbouwtelling van

(6) Bij wijze van voorbeeld verwijzen we naar J.F.R. PHILIPS, J.G.G.M. JANSEN, Th.J.A.H. CLAESSENS, *Geschiedenis van de landbouw in Limburg, 1750-1914*, p. 82 en 177. C. VANDENBROEKE en W. VANDERPIJPEN, *De voedingsgewassen in Vlaanderen in de XVIIe en XIXe eeuw*, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, II, 1970, 2, pp. 47-82.

1846 in gewone jaren behaald werd (cijfers tussen ( )). De wijze van berekening is als in tabel IV.

TABEL V

**GEMIDDELDE OPBRENGST IN hl./ha. VAN ENKELE
GEWASSEN**

	tarwe	rogge	haver	aardappelen
Assenede	28,9 (25)	30,9 (22)	50,0 (38)	88,8 (225)
Lebbeke	20,8 (24)	32,2 (26)	38,8 (45)	70,0 (200)
Maarke-Kerkem	16,8 (24)	19,5 (25)	39,0 (35)	104,5 (360)
Aalter	—	21,3 (20)	27,0 (24)	85,7 (200)
Weert	13,2 (22)	15,9 (25)	22,6 (38)	96,4 (220)
Balen	—	11,5 (17)	20,5 (39)	82,2 (300)

Assenede en Aalter vormen de uitzonderingen. Alleen in die gemeenten waren de opbrengsten van de graangewassen in de Franse Tijd hoger dan even voor het midden van de 19e eeuw. In Lebbeke en Maarke-Kerkem zijn de berekende opbrengsten slechts een weinig lager dan omstreeks 1846. In de Kempen, vertegenwoordigd door de gemeente Balen, is het rendement het sterkst toegenomen, al waren de resultaten er in de tijd van de landbouwtelling nog altijd lager dan in de andere onderzochte gemeenten. Wat in tabel V wel het meest opvalt is de lage produktiviteit van de aardappel. Omstreeks 1846 was de opbrengst overall meer dan verdubbeld. Men kan twifelen aan de betrouwbaarheid van de expertiseverslagen maar we stelden net vast dat de opbrengstfactoren en de berekende opbrengsten per ha. van graangewassen doorgaans wel een aannemelijk niveau bereikten en zulks ondanks alle veronderstellingen die voor de berekening moesten gemaakt worden, o.m. de spreiding van het teeltplan.

In de meer dan 200 expertiseverslagen, die tot dusver werden onderzocht, kwamen i.v.m. de aardappelteelt steeds dezelfde cijfers naar voor. We mogen een belangrijke stijging van de produktiviteit van de aardappelteelt situeren in de periode 1810-1846. Op welke wijze de produktiviteitstoename gerealiseerd werd moet nog onderzocht worden.

DE PRODUKTIEKOSTEN

De expertiseverslagen bevatten merkwaardige inlichtingen over de produktiekosten per gewas op grond van eerste klasse. De verhouding opbrengst-onkosten, berekend voor de beste gronden, werd echter zonder verder onderzoek toegepast op de andere kwaliteitsklassen. Deze vrij dwaze werkwijze werpt wel een schaduw op een voor het overige uitermate rijke bron.

Wat we vernemen over de produktiekosten voor de gewassen op grond van eerste klasse, is echter belangrijk. Per gewas werd in rekening gebracht: de aard, de hoeveelheid en de kostprijs van de mest; de kosten voor het vervoer en het spreiden van de mest, het aantal ploeg- en egbeurten, het aantal dagen arbeid voor ploegen, zaaïen, ev. poten, wieden, ev. aanaarden, pikken, binden, dorsen; de kosten voor zaaigraan, vervoer van de oogst, enz. Het is niet mogelijk hier het onkostenpakket per gewas te ontleden. Bijlage III bevat een vereenvoudigde weergave van de onkosten voor de haverteelt. In Bijlage II werden per gewas de bruto-opbrengst, de produktiekosten en de netto-opbrengst per ha., in F uitgedrukt, opgenomen en ten slotte nog de procentuele verhouding van de netto-opbrengst t.o.v. de bruto-opbrengst.

In verband met de waarde van de opbrengst moet worden opgemerkt dat de prijs van de landbouwprodukten een gemiddelde is, berekend op basis van de prijzen van de jaren 1787-1803 op de dichtstbijzijnde marktplaats. Die gemiddelde prijzen zijn niet voor iedere gemeente dezelfde. Men houde er ook rekening mee dat het hier uitsluitend gaat over gronden van 1e klasse, wat zeker niet betekent dat deze gronden van eenzelfde kwaliteit zijn. In Lebbeke was het kadastraal inkomen van de beste grond 115 F/ha., in Lichtaart 38 F/ha. Verschillen tussen de gemeenten in produktie en produktiekosten kunnen derhalve te wijten zijn aan verschillen in de natuurlijke vruchtbaarheid van de bodem en/of aan een ongelijke stand van de landbouwtechniek.

De produktiekosten variëren zo mogelijk nog sterker dan de opbrengsten en het is ons bij het begin van het onderzoek van dit soort gegevens nog niet duidelijk in welke mate de informatie betrouwbaar is. We kunnen wel aanstippen dat niet overal de kosten even volledig werden genoteerd en dat de berekeningen, voorkomend in Bijlage II niet geheel juist kunnen zijn, omdat de kosten niet steeds voor ieder gewas apart zijn opgegeven. Zo kan een zware bemesting voor de roggeteelt de kosten voor dat gewas sterk doen toenemen, terwijl die zelfde bemesting ook aan volgende gewassen ten goede komt, doch dan zonder in de kosten verrekend te zijn. Dat is bv. het

geval te Lebbeke.

Het zeer algemene beeld van de onkosten, uitgedrukt in procenten van de bruto-opbrengst, is welsprekend.

Gemeente	%	Gemeente	%
Polders		Zandstreek	
Assenede	42	Aalter	52,9
Boekhoute	41	Waarschoot	42,8
Oosterweel	43,3		
Leemstreek		Alluviaal gebied	
Maarke-Kerkem	52,1	Hoboken	74,6
Schorisse	53	Weert	69,0
Zandleemstreek		Kempen	
Lebbeke	54,8	Balen	64,7
Wieze	57,4	Lichtaart	69,1
		St.-Job-in-'t-Goor	75,8

Per landbouwgebied zijn de kostenpercentages wel goed vergelijkbaar. In de Polderstreek waren de produktiekosten gevoelig lager dan elders, Waarschoot uitgezonderd, nl. slechts 42%. Elders in Vlaanderen bleef van de bruto-opbrengst minder dan 50% over. In de provincie Antwerpen lagen de kosten veel hoger en men merkt dat de relatief hoge opbrengsten in Hoboken en Weert gepaard gingen met een zeer hoog kostenpercentage.

Op goede grond wordt relatief veel gewonnen met beperkte investeringen, op slechte grond zijn grote investeringen nodig om een redelijke oogst te bekomen. Tal van varianten op dit eenvoudige thema zijn mogelijk. De landbouwers moeten steeds hun investeringen doseren, gelet op de beperkte mestreserves, de beschikbare mankracht en de kostprijs ervan, de noodzakelijke afwisseling van de teelten, de prijzen van de landbouwprodukten, de beschikbare en betaalbare technieken enz. Dit ingewikkeld samenspel leidt lang niet altijd tot een maximale netto-opbrengst voor ieder gewas. Monocultuur van aardappelen bv. zou in de onderzochte periode gedurende enkele jaren een zeer hoge opbrengst in geld hebben meegebracht maar uiteindelijk geleid hebben tot de vernietiging van het bedrijf. Het behoud van een rendabel bedrijf verplichtte de landbouwer te zoeken naar een evenwicht tussen investeringen en opbrengsten. Was het bedrijfsresultaat echter optimaal? Waren het teeltplan en de spreiding van de investeringen

over de posten bemesting en arbeid werkelijk maximaal efficiënt? Het zijn essentiële vragen waarop voorlopig geen antwoord kan gegeven worden. We kunnen slechts vaststellen dat de produktiekosten per gewas van gebied tot gebied gevoelig verschilden. Voor een verklaring van de cijfers moet een diepgaander analyse plaatsvinden van de landbouwtechniek in zijn breedste betekenis dan hier mogelijk is.

De ontleding van de gegevens van tabel VI maakt duidelijk dat de netto-resultaten van tarwe doorgaans beter waren dan die van de andere graangewassen. Het hoge cijfer in Waarschoot mag niet tot verregaande conclusies leiden omdat het gaat over een gering aantal ha. De resultaten van de andere gewassen waren er nochtans ook opvallend hoog en vergeleken met de cijfers van Aalter waren ze opvallend gunstig. In Hoboken en Weert waren de onkosten voor alle gewassen vergelijkbaar met deze in Vlaanderen, de netto-opbrengst was er echter gevoelig lager. In de Kempen waren de bedrijfsresultaten bepaald mager.

TABEL VI

NETTO-OPBRENGST (N) / ONKOSTEN (O) IN F/ha.

	tarwe N/O	rogge N/O	gerst N/O	haver N/O	vlas N/O	aard- appelen N/O
Oosterweel	184/132	—	189/128	94/127	—	—
Maarke- Kerkem	129/154	49/156	—	57/186	—	417/279
Schorisse	146/148	—	—	56/187	—	394/279
Lebbeke	110/173	19/198	—	111/121	297/243	180/418
Wieze	195/230	107/216	—	97/202	162/537	437/460
Aalter	—	75/138	—	77/187	215/276	282/364
Waarschoot	255/158	172/114	265/127	88/191	258/298	424/425
Hoboken	62/183	35/156	56/165	30/138	95/341	156/471
Weert	61/208	42/136	52/140	37/134	—	98/375
Balen	—	43/ 91	—	40/ 94	—	150/297
Lichtaart	—	33/ 92	—	19/101	—	—

De produktiekosten waren er lager dan elders - al betekenden ze wellicht reeds een maximale inspanning - maar de opbrengsten bleven er nu eenmaal beperkt. Hoge opbrengsten werden vrijwel overal behaald met vlas en aardappelen. De kosten voor bemesting en arbeid liepen echter zo hoog op dat aan die teelten beperkingen werden opgelegd. Vooral de aardappelteelt was arbeidsintensief. We noteerden reeds dat een grote hoeveelheid pootgoed nodig was en dat de reproductie ervan, zelfs op de beste gronden, zeer beperkt bleef. Een verklaring voor uiteenlopende cijfers, zoals de netto-opbrengst van aardappelen in Lebbecke en Wieze, nl. respectievelijk 180 en 437 F/ha., of de onvergelijkbaar hoge kosten voor de vlasteelt in Wieze, is voorlopig nog moeilijk te geven. We herinneren eraan dat de bron zelf tot op zekere hoogte verdacht is maar dat bij gebrek aan vergelijkbaar materiaal nog geen kritisch onderzoek ervan kon plaatsvinden.

Bijlage III bevat meer details over de kosten van de haverteelt. Noodgedwongen werden de gegevens van de expertiseverslagen vereenvoudigd, zodat een deel van de rijke informatie voor de lezer verloren gaat. Ter illustratie noteren we hier de volledige onkostenbeschrijving per bunder voor de haverteelt in Hoboken en Balen. De kosten werden van gulden Brabants courant naar F omgerekend.

TABEL VII

**HOBOKEN.
ONKOSTEN VOOR DE TEELT VAN EEN BUNDER (1,31 ha.)
HAVER OP GROND VAN 1e KLASSE**

	F
Bemesting	
aankoop 6 karren mest aan 4,99 F	29,94
vervoer 60 mestkarren aan 0,136 F	8,16
mestbreken 4 werkdagen aan 1,45 F	5,80
	43,90
Grondbewerking	
2 ploegbeurten aan 10,16 F	20,32
3 egbeurten aan 2,54 F	7,62
2 egbeurten aan 1,63 F	3,26
1 beurt met sleeophout (traineau) aan 2,54 F	2,54
1 beurt wellen aan 1,63 F	1,63

uittrekken en verbranden van kweek	
3 werkdagen aan 1,45 F	4,35
graven van voren, 1 werkdag aan 1,45 F	1,45
	<u>41,17</u>
Zaaien	
3 viertels (2,748 hl.) haver aan 4,41 F	13,24
1 dag zaaien aan 1,45 F	1,45
	<u>14,69</u>
Wieden	
12 dagen vrouwenarbeid aan 0,9 F	10,88
Oogsten	
pikken, 5 werkdagen aan 2,27 F	11,34
binden en opzetten, 5 werkdagen aan 1,08 F	5,44
vervoer 10 karren aan 0,9 F	9,07
laden en lossen 4 dagen aan 1,45 F	5,80
	<u>31,65</u>
Dorsen en wannen	
28 dagen aan 1,08 F	30,47
Totaal	<u>172,78</u>

Een bunder haver bracht op grond van eerste klasse 45,61 hl. op, waarvan de gemiddelde marktwaarde 220,48 F beliep. Belangrijke inspanningen moesten voor die opbrengst worden gedaan. Er werden 63 werkdagen in rekening gebracht, waarvan 17 dagen vrouwenarbeid (wieden en schoven binden). Voor de bewerking van de grond mogen we 10 dagen rekenen, wat het totaal op 73 werkdagen brengt of 1/5de van een jaar. De tijd nodig voor het aanleggen van de mestvoorraad en voor het vervoer ervan is dan nog niet meegeteld. Men merkt welke beperkingen aan het landbouwbedrijf worden opgelegd door de arbeidsinvesteringen. Een landbouwer, slechts geholpen door een vrouwelijke werkkraft, zou het hele jaar door in de weer zijn geweest met een areaal van 7,8 ha. haver. In werkelijkheid kon hij een dergelijk areaal nooit aan, gezien de beperktheid van de ploeg- en oogstperiode en het lage rendement van de arbeid. Per dag kon slechts 0,26 ha. gepikt worden (een opbrengst van 9,1 hl.) en een dag dorsen leverde 163 liter haver op.

In het geheel van het onkostenpakket vormt de bemesting de zwaarste post (25,3%), hoewel slechts 6 van de 60 karren werden aangekocht. De waarde van de eigen stal mest werd nooit in rekening gebracht, de stro-opbrengst van de oogst trouwens evenmin. In verband met de aangekochte mest is er sprake van "voitures", de post

vervoer vermeldt 60 "tombereaux". Welk gewicht met een kipkar of mestkar kon vervoerd worden is niet duidelijk. De gegevens in verband met het vervoer van de oogst geven een aanduiding, die echter niet zonder meer op het mestvervoer toepasbaar is. De oogst, 25,61 hl., betekende 10 ladingen. Wanneer we per hl. haver 40 kg. rekenen en het strogewicht per hl. graan op 50 kg. schatten, bekomen we een lading van 300 kg. per kar. Bij het vervoer van de oogst is het volume echter meer bepalend dan het gewicht, zodat deze informatie maar weinig zegt over een lading mest.

Naast de bemesting, die slechts gedeeltelijk in rekening werd gebracht, gaat een belangrijk deel van de inspanningen en de kosten (23,8%) naar de werkelijk zorgvuldige grondbewerking. De kosten voor het oogsten zijn slechts een weinig hoger dan deze voor het dorsen en wannen.

TABEL VIII

**BALEN. ONKOSTEN VOOR DE TEELT VAN EEN BUNDER (1,32 ha.)
HAVER OP GROND VAN 1e KLASSE (7)**

	F
Bemesting	
kappen en vervoeren van 20 karren heideplaggen aan 0,5 F	10,00
vervoer 40 karren mest	6,00
mestbreken 5 dagen aan 1,30 F	<u>6,50</u>
	22,50
Grondbewerking	
2 ploegbeurten aan 8 F	16,00
2 egbeurten aan 1,8 F	3,60
1 beurt wellen aan 1,8 F	1,80
voren graven, 2 dagen aan 1,3 F	<u>2,60</u>
	24,00
Zaaien	
4 viertels (3,18 hl.) haver aan 4,42 F	17,68
1 dag zaaien aan 1,3 F	<u>1,30</u>
	18,98

(7) In het expertiseverslag van Balen komt evi voor. We weten dat 5,57 hl. per bunder gezaaid werd. Andere gegevens ontbreken echter, zodat dit gewas hier verder onbesproken blijft. (EVI = minderwaardig graangewas).

Wieden	
8 dagen aan 0,8 F	6,40
Oogsten	
pikken, 4 dagen aan 1,5 F	6,00
binden, 4 dagen aan 1 F	4,00
vervoer 13 karren aan 0,5 F	6,50
laden en lossen 3 dagen aan 1,3 F	3,90
	<hr/>
	20,4
Dorsen en wannen	
21 dagen aan 1,1 F	26,40
	<hr/>
Totaal	118,68

De opbrengst (31,84 hl., waarde 176,8 F) was lager dan in Hoboken. De produktiekosten waren echter in dezelfde verhouding minder hoog, zodat de produktiekosten per 100 liter haver nagenoeg gelijk waren, nl. 3,78 F in Hoboken en 3,72 F in Balen (8). De bemesting was in Balen kwantitatief en kwalitatief minder dan in Hoboken. Twintig karren heideplaggen werden na vermenging met stro en uitwerpselen 40 karren weinig waardevolle mest. De grondbewerking vroeg minder inspanning. Alleen aan het graven van de voren werd meer aandacht besteed. Door de lagere opbrengst en het ongetwijfeld kortere stro kostte het oogsten slechts 4 dagen arbeid. Er konden per dag 33 aren gepikt worden (7,96 hl.). Voor het vervoer van de oogst waren 13 karren nodig, tegenover 10 in Hoboken. De prijs per kar was echter lager. Het dorsen ten slotte vroeg 21 dagen en leverde per dag 141 liter haver op. Wanneer we voor ploegen en eggen 9 dagen nemen, tellen we in totaal 53 dagen, waarvan er 12 als vrouwenarbeid werden vermeld. Het in rekening gebrachte dagloon was in Balen eveneens lager dan in Hoboken. De normale daghuur bedroeg in deze laatste gemeente 1,45 F, in Balen 1,30 F. Voor het zware pikwerk werd in Hoboken 2,27 F per dag betaald, in Balen 1,50 F. Het winterwerk was goedkoper, ong. 1,10 F in beide gemeenten. De vergoeding voor vrouwenarbeid was nog lager.

De gedetailleerde cijfers betreffende Hoboken en Balen brengen verschillen aan het licht op het gebied van bemesting en

(8) Een bijzonderheid i.v.m. Balen is dat de onkosten er met 5% werden verhoogd als vergoeding voor de investeringen. Hierdoor komen de kosten op 3,91 F per hl. Het dossier betreffende Hoboken maakt geen melding van deze rente.

grondbewerking die verband houden met de kwaliteit van de bodem. Een zware bemesting en intensieve grondbewerking waren in Hoboken mogelijk omdat het lonend was. De slechte Kempense grond had dezelfde zoniet nog meer intensieve zorgen nodig maar de middelen om die te geven ontbraken. Het mengen van heideplaggen met stro in de potstal gaf een relatief groot mestvolume maar dan van bedenkelijke kwaliteit. De lichte zandgrond zou, mits een nog zorgvuldiger bewerking niets meer hebben opgebracht. De in tabel VIII vermelde bewerkingen volstonden. Men merkt trouwens dat het verdiepen van de greppels ("het in ruggen leggen") voor een goede drainering en tevens voor een betere bedekking van het zaaigraan, meer aandacht kreeg dan in Hoboken. Een grotere hoeveelheid zaaigraan (Balen) vergrootte de kans een dicht gewas te zien opschieten, wat de onkruidbestrijding vergemakkelijkte.

In alle onderzochte gemeenten was de rol van de bemesting bijzonder groot. De gegevens van Bijlage III zijn nochtans vrij moeilijk te interpreteren omdat de haver niet altijd een volledige bemesting kreeg en de plaats van het gewas in het teeltplan eveneens een rol speelde. Daarbij komt dat de mest, uit de eigen stallingen op het veld gebracht, niet in rekening werd gebracht.

In Assenede en Boekhoute gebeurde de bemesting in de braak. Van mestaankopen werd geen melding gemaakt zodat de in rekening gebrachte kosten, 115,08 F, de vervoerkosten zijn. De bemesting van de haver zou dus 23,01 F gekost hebben, als tenminste ieder gewas van de cyclus evenveel kreeg toegewezen. In Oosterweel werd een veel lagere vervoerprijs gerekend, nl. 3,6 F voor 20 karren of 18 centimes per kar. In de Leemstreek kostte het vervoer 3 F per kar. Het zijn moeilijk te controleren cijfers.

In de Zandleemstreek, de Leemstreek en in Hoboken en Weert kwamen de dure mestaankopen voor een belangrijk deel tussen in de bemestingskosten. Vooral in de Zandstreek lijken mestaankopen noodzakelijk te zijn geweest. Wieze sluit aan bij de Zandstreek wat uitgaven voor bemesting betreft, Lebbecke staat dicht bij de Polders. De hoeveelheid mest is moeilijk te achterhalen door de niet zo duidelijke maat. Als het steeds om dezelfde kartypes gaat, spannen Hoboken en Weert de kroon met respectievelijk 60 en 50 karren per bunder.

De grondbewerking kreeg overal voldoende aandacht. Oosterweel valt op met 9 ploegbeurten, die echter goedkoop uitvielen. In de Poldergemeenten was de grondbewerking in verhouding tot de andere kosten het duurst. De hoge cijfers voor de gemakkelijker te bewerken zandgronden wijzen op een intensieve bewerking. De onkruidbestrijding kostte eveneens het grootst aantal

dagen (48 in Waarschoot). Het aantal dagen besteed aan het oogsten verschilde vrij sterk van gebied tot gebied. De kosten waren merkwaardig laag in Assenede en Boekhoute en zeer hoog in Oosterweel. Een verklaring daarvoor is niet zo dadelijk te geven. Het dorsen kende eveneens sterke verschillen in produktiviteit. In Oosterweel bracht een dag dorsen en wannen 191 liter op, in Maarke-Kerkem en Schorisse 289 liter, in Hoboken en Balen respectievelijk 163 en 151 liter. Deze uiteenlopende cijfers kunnen alleen door het gebruik van verschillende technieken bekomen worden. Of wijzen de 20 dagen dorsen in de Leemstreek, de 28 dagen in het Scheldegebied en de 21 dagen dorsen in de Kempen eerder op een traditiegebonden schatting ?

BESLUIT

Het onderzoek beweegt zich op twee soms tegenstrijdige vlakken. Enerzijds wordt het zonder twijfel rijke maar nog weinig gekende bronnenmateriaal voorgesteld. Het kritisch onderzoek van de inhoud van de expertiseverslagen gebeurt door de dossiers van veertien gemeenten te vergelijken. Anderzijds wordt dezelfde vergelijking reeds aangegrepen om te wijzen op verschillen in produktie en produktiekosten in de diverse landbouwgebieden. Zijn de vastgestelde feiten reëel of is de berekening van het kadastraal inkomen toch niet op een ernstige wijze gebeurd en is de bron onbetrouwbaar ? Slechts twee of drie gemeenten uit iedere bodemkundige streek werden onderzocht. We zullen meer zekerheid hebben wanneer per gebied een groter aantal dossiers worden vergeleken. Dat onderzoek is aan de gang.

Het meest van al wordt het wantrouwen gevoed door de overweging dat de bron "te mooi is om waarachtig te kunnen zijn". Vanaf het begin van de 19e eeuw groeit de informatie aan over oogstopbrengrsten, betaalde oppervlakten en yield ratio's. Het zijn algemene en moeilijk te controleren cijfers. De expertiseverslagen geven ons veel meer en gedetailleerder inlichtingen. We moeten ons niet meer tevreden stellen met een algemene multiplicator per gewas; we kennen de hoeveelheid zaaigran en de vermenigvuldiging ervan volgens de kwaliteit van de grond, de oppervlakte van iedere kwaliteit grond en ten slotte het teeltplan. Een beperking is wel dat de informatie geen betrekking heeft op een bepaald jaar maar eerder een gemiddelde stand van zaken weergeeft.

Geheel uitzonderlijk zijn de gegevens over de produktiekosten. Verder onderzoek zal vermoedelijk aan het licht brengen dat sommige posten te zwaar werden aangerekend. We denken hierbij aan

het dagloon van de boer. De kostenberekening betreft de gewassen op grond van eerste klasse. Op de slechtere gronden waren evenveel inspanningen vereist. De veel lagere opbrengst zou dan niet eens de kosten dekken. Dit betekent dat de arbeid van de boer doorgaans minder geremunereerd werd dan uit de gegevens van Bijlage III mocht blijken. Anderzijds blijven de eventuele winsten van de veestapel onbekend.

De bron moet nog aan heel wat kritische testen onderworpen worden. De auteurs menen nochtans reeds te mogen besluiten dat met de expertiseverslagen van het kadaster het onderzoek van de landbouwhuishouding in de eerste helft van de 19e eeuw een stap vooruit kan maken.

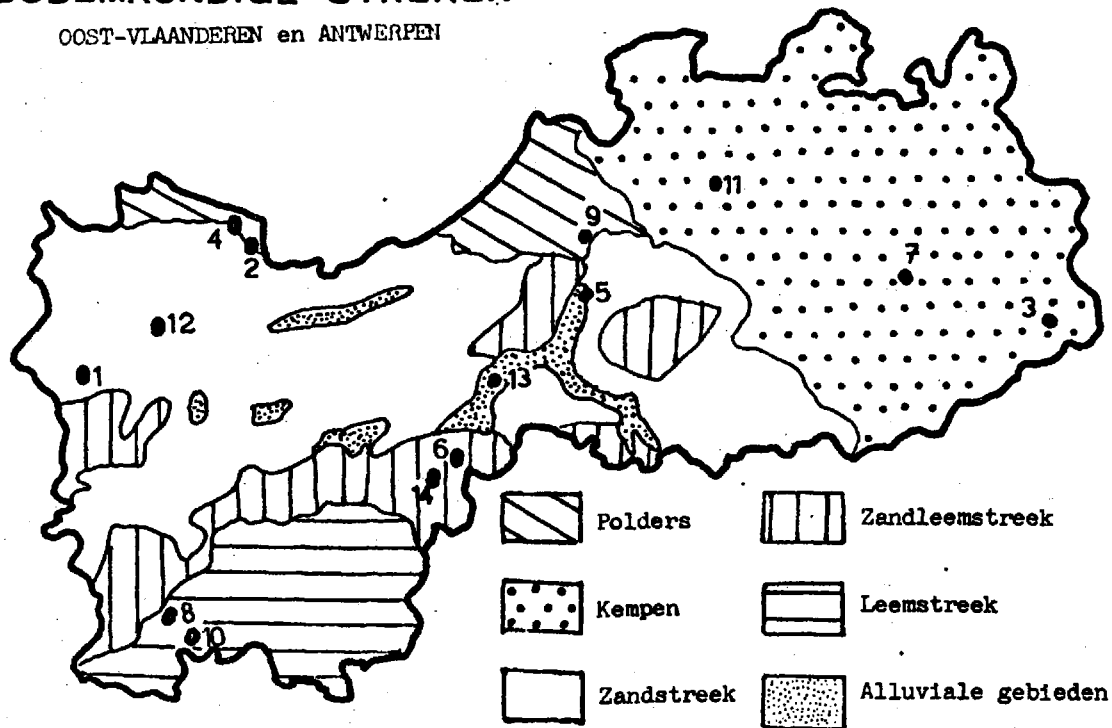
**KAART VAN DE BODEMKUNDIGE STREKEN IN
OOST-VLAANDEREN EN ANTWERPEN**

De cijfers op de kaart verwijzen naar de volgende gemeenten :

1. Aalter
2. Assenede
3. Balen
4. Boekhoute
5. Hoboken
6. Lebbeke
7. Lichtaart
8. Maarke-Kerkem
9. Oosterweel
10. Schorisse
11. Sint-Job-in-'t-Goor
12. Waarschoot
13. Weert
14. Wieze

BODEMKUNDIGE STREKEN

OOST-VLAANDEREN en ANTWERPEN

BIJLAGE I

TEELTPLAN EN YIELD RATIO'S (9)

ASSENEDE

Oppervlakte : 4440 ha.

Datering : 1811

Oppervlakte landbouwgrond (enkel de poldergronden)

	ha. a. ca.	K.I.
klasse 1	1038 04 83	60
klasse 2	319 57 21	50
klasse 3	423 14 70	40
klasse 4	<u>2 59 27</u>	30
	1783 36 01	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
1	gerst	rogge	rogge	rogge
2	paardebonen	paardebonen	paardebonen	paardebonen
3	tarwe	tarwe	tarwe	tarwe
4	paardebonen	klaver	aardappelen	aardappelen
5	haver	tarwe	haver	haver
6	braak	braak	braak	braak

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
tarwe	2,7	12	11,2	8	7,2
rogge	1,6	—	22	17,3	13,3
haver	3,8	16	—	9,3	7,2
paardebonen	4,8	7,3	6,6	5,3	4,4
aardappelen	15,6	—	—	5,7	4,5

(9) De oppervlakte van de verschillende klassen (kl.) landbouwgrond (samen met het kadastraal inkomen, K.I.) zijn vermeld in document nr. 11 van de expertiseverslagen. Vruchtopvolging en yield ratio's komen uit document nr. 5. De zaaizaadhoeveelheden komen uit hetzelfde document. De nodige omrekeningen gebeurden op basis van de "Vergelijkende tafel der oude en nieuwe maten", document nr. 2 van de expertiseverslagen. (n) = nateelt.

BOEKHOUTE

Oppervlakte : 1027 ha.

Datering : 1811

Oppervlakte landbouwgrond (enkel poldergronden)

	ha.	a. ca.	K.I.
klasse 1	195	18 02	50
klasse 2	61	90 34	40
	<u>257</u>	<u>08 36</u>	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2
1	gerst	rogge
2	paardebonden	paardebonden
3	tarwe	tarwe
4	klaver	rogge
5	haver	boekweit
6	braak	braak

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2
tarwe	2,6	11,2	10,8
rogge	2,1	—	15
gerst	3,2	18,3	—
haver	3,0	18	—
boekweit	1,6	—	18
paardebonden	5,3	6	5,4

OOSTERWHEEL

Oppervlakte : 1611 ha.

Datering : 1810

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.I.
klasse 1	28	57 45	110
klasse 2	53	57 15	96
klasse 3	43	57 05	64
klasse 4	2	41 23	32
	<u>128</u>	<u>12 88</u>	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
1	tarwe	tarwe	haver	haver
2	paardebonen	paardebonen	tarwe	tarwe
3	gerst	gerst	klaver	klaver
4	haver	haver	haver	haver
5	haver	haver	gerst	klaver
6	gerst	gerst	haver	haver

(n) klaver

Yield ratio's

gewas	zaaigran hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
tarwe	1,8	12	11	6,6	4
gerst	1,8	20	20	15	—
haver	1,8	20	20	15	8
paardebonen	1,8	15	13	—	—

LEBBEKE

Oppervlakte : 1550 ha.

Datering: 1820

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.l.
klasse 1	474	61	35
klasse 2	420	28	85
klasse 3	300	44	70
klasse 4	108	22	60
klasse 5	45	92	60
	1349	50	10

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
1	aardappelen	aardappelen	aardappelen	aardappelen	aardappelen
2	vlas	vlas	vlas	tarwe	tarwe
3	klaver	klaver	klaver	haver	haver
4	tarwe	rogge	rogge	klaver	klaver
5	rogge	rogge	rogge	tarwe	tarwe
6	haver	haver	haver	boekweit	boekweit

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
tarwe	1,9	12	—	—	8	6
rogge	1,9	14	12	10	—	—
haver	3,5	14,8	11,1	8,5	5,1	3,8
boekweit	1,9	—	—	—	8	6
aardappelen	10	8,1	7,8	5,6	4,7	3,7

WIEZE

Oppervlakte : 548 ha.
Datering : 1820

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.I.
klasse 1	77	59	60
klasse 2	123	34	85
klasse 3	157	40	15
klasse 4	43	17	10
	<u>401</u>	<u>51</u>	<u>70</u>

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
1	aardappelen	aardappelen	aardappelen	aardappelen
2	vlas	vlas	tarwe	tarwe
3	klaver	klaver	klaver	klaver
4	tarwe	tarwe	rogge	rogge
5	rogge	rogge	haver	haver
6	haver	haver	boekweit	boekweit

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
tarwe	1,9	16,6	15,3	13,3	11,3
rogge	1,9	19,3	16,6	14,6	12,6
haver	3,7	15,4	14,1	12,8	11,5
boekweit	0,8	—	—	33,3	30
aardappelen	12,5	9,2	7,5	6,7	6

MAARKE-KERKEM

Oppervlakte : 902 ha.

Datering : 1822

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.I.
klasse 1	137	42 10	105
klasse 2	109	04 50	91
klasse 3	229	35 10	67
klasse 4	125	59 30	44
klasse 5	<u>24</u>	<u>02 20</u>	32
	625	43 20	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
1	tarwe	tarwe	tarwe	rogge	aardappelen
2	rogge	rogge	rogge	haver	rogge
3	haver	haver	haver	klaver	rapen (in de braak)
4	klaver	klaver	klaver	rogge	rogge
5	masteluin	masteluin	masteluin	rapen	rapen
6	aardappelen	aardappelen	aardappelen	aardappelen	rapen (in de braak)

Yield ratio's

gewas	zaaigr hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
tarwe	2,7 à 3,2	8	5	5,3	—	—
masteluin	2,7 à 3,2	8,8	6,3	5,3	—	—
rogge	2,7 à 3,8	9,6	8,8	6,3	5,3	2,5
haver	4,6	10,3	9,6	8	6,3	5,3
aardappelen	11,9	11,2	10	8,7	6,2	3,7

SCHORISSE

Oppervlakte : 1245 ha.
Datering : 1818

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.l.
klasse 1	145	38 89	103
klasse 2	343	46 00	90
klasse 3	240	95 26	78
klasse 4	93	02 92	57
	<u>822</u>	<u>83 07</u>	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
1	tarwe	tarwe	tarwe	tarwe
2	rogge	rogge	rogge	rogge
	(n) rapen	(n) rapen	(n) rapen	(n) rapen
3	haver	haver	haver	haver
4	klaver	klaver	klaver	klaver
5	masteluin	masteluin	masteluin	masteluin
6	aardappelen	aardappelen	aardappelen	aardappelen

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
tarwe	2,1 à 2,7	10	9	6	4,8
rogge	2,1 à 2,7	11	10	6,8	5,6
masteluin	2,1 à 2,7	10,5	9,5	6,4	5,2
haver	4,6	10,3	9,6	9	8
aardappelen	11,9	11	9,6	7,8	5,7

AALTER

Oppervlakte : 4650 ha.
Datering : 1812

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.l.
klasse 1	49	94	30
klasse 2	337	19	75
klasse 3	618	08	32
klasse 4	591	29	40
klasse 5	391	41	75
	1987		93 52

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
1	vlas	vlas	vlas	haver	haver
2	klaver	klaver	klaver	aardappelen	aardappelen
3	rogge	rogge	rogge	rogge	rogge
4	rogge	rogge	boekweit	boekweit	boekweit
5	boekweit	boekweit	rogge	klaver	klaver
6	aardappelen	aardappelen	aardappelen	rogge	rogge
7	rogge	rogge	rogge	rogge	kunstmatige weide
8	boekweit	boekweit	boekweit	kunstmatige weide	kunstmatige weide
9	haver	haver	haver	kunstmatige weide	kunstmatige weide

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
rogge	1,6	17,3	16	12	10	4
haver	2,3	22	18	12	10	4
boekweit	1,2	39,3	24	16	13,3	5,3
aardappelen	15,6	10,4	9	6,4	4,2	2,3

WAARSCHOOT

Oppervlakte : 2170 ha.

Datering : 1811

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.l.
klasse 1	382	46 60	88
klasse 2	485	52 62	78
klasse 3	430	71 84	65
klasse 4	87	76 10	49
klasse 5	8	69 58	24
	<u>1395</u>	<u>16 74</u>	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
1	gerst	rogge	rogge	boekweit	boekweit
2	vlas	vlas	rogge	aardappelen	aardappelen
3	tarwe	rogge	boekweit	rogge	rogge
4	rogge	rogge	aardappelen	boekweit	klaver
5	boekweit	boekweit	rogge	wortelen	kunstmatige weide
6	aardappelen	aardappelen	rogge	rogge + klaver	kunstmatige weide
7	rogge	rogge	wortelen	klaver	kunstmatige weide
8	haver	haver	haver	kunstmatige weide	kunstmatige weide
9	klaver	klaver	klaver	kunstmatige weide	kunstmatige weide

Yield ratio's

gewas	zaaigran hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
tarwe	1,2	26,6	—	—	—	—
rogge	1,6	22	20	18	10	10
gerst	2,4	21,3	—	—	—	—
haver	3,4	16	16	12	—	—
boekweit	1,2	29,1	29,1	21	16	16
aardappelen	15,6	13,1	10,7	8,4	6,6	4,6

HOBOKEN

Oppervlakte : 1241 ha.

Datering : 1812

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.l.
klasse 1	214	79	40
klasse 2	382	87	10
klasse 3	51	19	30
klasse 4	9	66	70
	<u>658</u>	<u>52</u>	<u>50</u>

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
1	3/4 tarwe 1/4 aardappel	2/4 tarwe 1/4 aardappel 1/4 rogge	3/4 rogge 1/4 aardappel	7/8 rogge 1/8 aardappel
2	rogge (n) wortelen	rogge (n) rapen	rogge (n) rapen	rogge (n) wortelen
3	2/4 aardappel 1/4 vlas 1/4 boekweit	2/8 aardappel 3/8 vlas 1/8 rogge 2/8 boekweit	1/4 rogge 1/4 aardappel 2/4 boekweit	1/8 aardappel 7/8 boekweit
4	rogge (n) wortelen	rogge (n) rapen	rogge (n) rapen	rogge (n) wortelen
5	1/4 gerst 3/4 haver	1/8 rogge 1/8 gerst 6/8 haver	haver	haver
6	klaver	klaver	klaver	klaver

Yield ratio's

gewas	zaaigr hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
tarwe	1,8	9,3	8,3	—	—
rogge	1,8	11,6	10	9,2	7,3
gerst	1,8	14	12	—	—
boekweit	0,7	24	24	22,6	21
haver	1,8	16,6	15	11,6	10
aardappelen	25	4,3	3,7	3	2,1

WEERT

Oppervlakte : 473 ha.

Datering : 1821

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a. ca.	K.l.
klasse 1	53	13 42	78
klasse 2	98	52 88	60
klasse 3	45	28 90	45
klasse 4	20	33 55	30
	<u>217</u>	<u>28 75</u>	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
1	tarwe (n) rapen	tarwe (n) rapen	tarwe	rogge
2	haver	haver	boekweit	haver
3	klaver	klaver	aardappelen	klaver
4	gerst	gerst	tarwe	aardappelen
5	1/2 tarwe 1/2 rogge	1/2 tarwe 1/2 rogge	haver	braak
6	aardappelen	aardappelen	klaver	braak

Yield ratio's

gewas	zaaigr hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
tarwe	1,6	11,2	8	6	—
rogge	1,6	12	8,8	—	—
boekweit	?	—	—	13,3	—
gerst	1,6	13,6	10,4	—	—
haver	2	15,3	11,3	8,6	6,6
aardappelen	26,5	4,5	3,7	3	2,5

BALEN

Oppervlakte : 5639 ha.

Datering : 1817

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a.	ca.	K.I.
klasse 1	81	37	87	49
klasse 2	329	22	78	39
klasse 3	595	32	73	28
klasse 4	245	77	12	14
klasse 5	55	50	90	5
	1307	21	40	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
1	rogge	rogge	rogge	rogge	geen
2	rogge	rogge	evi	evi	—
3	1/4 haver 1/4 spurrie 1/4 boekweit 1/4 aardappel	1/2 rapen 1/2 aardappel	3/4 spurrie 1/4 aardappel	spurrie	—
4	rogge	spurrie	haver	boekweit	—
5	haver	boekweit	boekweit	evi	—
6	boekweit	braak	braak	braak	—

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4	klasse 5
rogge	1,8	8,6	7,3	5,3	4,3	—
haver	2,4	10	—	8,3	—	—
boekweit	0,9	17,3	14	11	9,3	—
aardappel	30	4	3	2,4	—	—

LICHTAART

Oppervlakte : 2497 ha.

Datering : 1818

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a.	ca.	K.l.
klasse 1	119	70	30	38
klasse 2	224	67	95	30
klasse 3	270	21	35	18
klasse 4	118	53	55	9
	<u>733</u>	<u>13</u>	<u>15</u>	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
1	rogge	rogge	rogge	rogge
2	rogge	rogge	rogge	rogge
3	haver	rogge	rogge	spurrie
4	klaver	boekweit	spurrie	braak

Yield ratio's

gewas	zaaigraan hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3	klasse 4
rogge	1,2	12	9,5	6	3
haver	1,8	12	—	—	—
boekweit	0,9	—	12,6	—	—

SINT-JOB-IN-T-GOOR

Oppervlakte : 711 ha.

Datering : 1811

Oppervlakte landbouwgrond

	ha.	a.	ca.	K.l.
klasse 1	71	70	48	32
klasse 2	55	95	94	25
klasse 3	81	95	45	10
	<u>209</u>	<u>61</u>	<u>87</u>	

Teeltplan

jaar	klasse 1	klasse 2	klasse 3
1	rogge (n) wortelen	rogge (n) wortelen	rogge
2	rogge	rogge	rogge
3	haver	haver	spurrie
4	klaver	klaver	haver
5	rogge	rogge	rogge
6	1/2 boekweit 1/2 aardappelen	boekweit	boekweit

Yield ratio's

gewas	zaaigran hl./ha.	klasse 1	klasse 2	klasse 3
rogge	1,8	6,6	6	2,6
boekweit	1,2	12	12	6
haver	2,4	7,5	6,7	4,2
aardappelen	21	2,3	—	—

BIJLAGE II :

OPBRENGST EN ONKOSTEN IN F/ha. (10).

	I. POLDERS												II. LEE MSTREK								III. ZANDLEEMSTREK							
	Assenede				Boekhoute				Oosterweel				Maarke-Kerkem				Schorisse				Lebbeke				Wieze			
	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%
tarwe	418	71	347	83	390	70	320	82	316	132	184	58	283	154	129	45	294	148	146	50	283	173	110	39	425	230	195	46
masteluin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	234	108	126	54	223	100	123	55	-	-	-	-	-	-	-
rogge	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	205	156	49	24	-	-	-	-	217	198	19	9	323	216	107
gerst	520	54	466	89	440	56	384	87	317	128	189	59	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
haver	320	57	263	82	288	59	229	80	221	127	94	42	243	186	57	23	243	187	56	23	232	121	111	48	299	202	97	32
boekweit	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
paardebonen	267	67	200	75	242	75	167	69	247	129	118	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
vias	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	540	243	297	55	699	537	162	23
aardappelen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	696	279	417	60	673	279	394	59	598	418	180	30	897	460	437	49
klaver	-	-	-	-	218	8	210	96	259	73	186	71	239	116	123	51	243	120	123	51	270	18	252	93	324	81	243	75
rapen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
(voor bemesting)	116				116																							

(10) Alle gegevens werden berekend op basis van de informatie van document nr. 5.

B = bruto-opbrengst   O = onkosten   N = netto-opbrengst

	IV. ZANDSTREEK								V. ALLUVIAAL GEBIED								VI. KEMPEN							
	Aalter				Waarschoot				Hoboken				Weert				Balen				Lichtaart			
	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%	B	O	N	%
tarwe	-	-	-	413	158	255	62	245	183	62	25	269	208	61	22	-	-	-	-	-	-	-	-	
masteluin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
rogge	213	138	75	35	286	114	172	60	191	156	35	18	178	136	42	23	134	91	43	32	125	92	33	26
gerst	-	-	-	392	127	265	67	221	165	56	25	192	140	52	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-
haver	264	187	77	29	279	191	88	31	168	138	30	17	171	134	37	21	134	94	40	30	120	101	19	16
boekweit	276	83	193	70	275	88	187	68	131	87	44	33	-	-	-	-	123	62	61	50	-	-	-	-
paardebonen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
vias	491	276	215	44	556	298	258	46	436	341	95	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
aardappelen	646	364	282	44	849	425	424	50	627	471	156	24	473	375	98	21	447	297	150	33	-	-	-	-
klaver	426	98	328	77	429	98	331	77	152	104	48	31	150	54	96	64	-	-	-	-	120	53	67	56
rapen	-	-	-	-	-	-	-	-	68	32	36	53	37	17	20	54	-	-	-	-	-	-	-	-
wortelen	-	-	-	-	-	-	-	-	57	31	26	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
spurrie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60	31	29	48	-	-	-	-

BIJLAGE III :

ONKOSTEN HAVERTEELT IN F/bunder (11).

I. POLDERS									
Assenede			Boekhoutse			Oosterweel			
beschrijving	prijs	%	beschrijving	prijs	%	beschrijving	prijs	%	
Bemesting						20 karren	3,6	2,2	
- vervoer mest									
- aankoop mest									
- vervoer mest									
- uitspreiden						2 dagen M	3,6	2,2	
totaal							7,2	4,4	
Ploegen en eggen	3 x	27,0	35,4	3 x	27,9	34,1	9 x	32,6	20,5
Zaaigran en zaaien		14,1	18,6		11,1	14,0		19,9	12,5
Wieden		6,0	7,9		6,0	7,6	8 dagen V	7,2	4,5
Oogsten									
- pikken		9,0	11,8		9,0	11,4	6 dagen M	21,8	13,6
- binden									
- vervoer		6,0	7,9		14,0	17,7	14 karren	25,4	15,9
totaal		15,0	19,7		23,0	29,1		47,2	29,5
Dorsen en wannen		14,0	18,4		12,0	15,2	25 dagen M	45,4	28,6
totaal		76,1	100,0		79,1	100,0		159,5	100,0

II. LEEMSTREEK						
	Maarke-Kerkem			Schorisse		
	beschrijving	prijs	%	beschrijving	prijs	%
Bemesting						
- vervoer mest	20 karren	59,7	26,0	20 karren	60,0	26,0
- aankoop mest						
- vervoer mest						
- uitspreiden mest	3 dagen M	3,2	1,4	4 dagen M	4,0	1,7
totaal		62,9	27,4		64,0	27,7
Ploegen en eggen	2 x	35,0	15,2	2 x	35,0	15,1
Zaaigran en zaaien		29,1	12,7		29,0	12,6
+ klaverzaad		23,7	10,3	+ klaverzaad	24,0	10,4
Wieden	28 dagen V	20,7	9,0	28 dagen V	21,0	9,1
Oogsten						
- pikken	4 dagen M	8,0	3,5		8,0	3,4
- binden	6 dagen V	6,3	2,8		6,0	2,6
- vervoer	8 karren	23,9	10,3	8 karren	24,0	10,4
totaal		38,2	16,7		38,0	16,4
Dorsen en wannen	20 dagen M	19,9	8,7	20 dagen M	20,0	8,7
		229,5	100,0		231,0	100,0

(11) Een bunder mat 1,22 ha. In Maarke-Kerkem en Schorisse, 1,31 ha. In Oosterweel en Hoboken, 1,32 ha. In Lichtaart en Balen, 1,33 ha. In Weert, Assenede, Boekhoutse, Aalter en Waarschoot, 1,34 ha. In Lebbeke en Wieze. M = mannenarbeid, V = vrouwenarbeid.

III. ZANDLEEMSTREEK

	Lebbeke			Wieze		
	beschrijving	prijs	%	beschrijving	prijs	%
Bemesting						
- vervoer mest	14 bakken aal	14,0	8,6	12 karren	5,4	2,2
- aankoop mest	7 bakken aal	19,0	11,7	6 karren	32,7	13,1
- vervoer mest				12 karren aal	54,4	21,9
- uitspreiden mest				1 dag M	1,2	0,5
totaal		33,0	20,3		93,7	37,7
Ploegen en eggen		29,0	17,8	2 x	32,7	13,1
Zaaigraan en zaaien		24,3	14,9		24,9	10,0
Wieden	20 dagen V	18,0	11,0	32 dagen V	29,0	11,7
Oogsten						
- pikken		7,2	4,4	8 dagen M	10,1	4,1
- binden		7,2	4,4	8 dagen V	7,3	2,9
- vervoer	8 karren	14,5	8,9		14,5	5,8
totaal		28,9	17,7		31,9	12,8
Dorsen en wannen		30,0	18,3		36,3	14,6
		163,2	100,0		248,5	100,0

IV. ZANDSTREEK

	Aalter			Waarschoot		
	beschrijving	prijs	%	beschrijving	prijs	%
Bemesting						
- vervoer mest	20 karren	18,0	7,2	20 karren	21,8	8,6
- aankoop mest	10 karren	76,3	30,5	10 karren	72,6	28,6
- vervoer mest		11,9	4,7		18,2	7,1
- uitspreiden mest	2 dagen M	2,5	1,0	3 dagen M	3,8	1,5
totaal		108,7	43,4		116,4	45,8
Ploegen en eggen	2 x	40,8	16,3	3 x	49,0	19,2
Zaaigraan en zaaien		16,4	6,6		15,5	6,1
Wieden	33 dagen V	29,7	11,9	48 dagen V	43,2	17,0
Oogsten						
- pikken	6 dagen M	8,1	3,3		8,2	3,2
- binden	6 dagen V	5,4	2,1		5,5	2,2
- vervoer		10,9	4,3		16,3	11,8
totaal		24,4	9,7		30,0	11,8
Dorsen en wannen		30,0	12,0	niet vermeld		
		250,0	100,0		254,1	100,0

V. ALLUVIAAL GEBIED

	Hoboken			Weert		
	beschrijving	prijs	%	beschrijving	prijs	%
Bemesting						
- vervoer mest	60 karren	8,1	4,6	50 karren	14,9	8,7
- aankoop mest	6 karren	29,9	17,3	10 karren	36,3	21,3
- vervoer mest						
- uitspreiden mest	4 dagen M	5,8	3,4	2 dagen M	2,5	1,5
totaal		43,8	25,3		53,7	31,5
Ploegen en eggen	2 x	41,2	23,8	2 x	34,3	20,2
Zaaigraan en zaaien		14,7	8,5	1 dag M	16,1	9,5
Wieden	12 dagen V	10,9	6,3	20 dagen V	12,7	7,5
Oogsten						
- pikken	5 dagen M	11,3	6,5	6 dagen M	9,8	5,7
- binden	5 dagen V	5,4	3,1	6 dagen V	3,9	2,3
- vervoer		14,8	8,6		14,1	8,2
totaal		31,5	18,2		27,8	16,2
Dorsen en wannen	28 dagen M	30,5	17,6	28 dagen M	25,4	15
		172,7	100,0		170,0	100,0

VI. KEMPEN

	Balen			Lichtaart		
	beschrijving	prijs	%	beschrijving	prijs	%
Bemesting						
- vervoer mest	40 karren	16,0	13,5	44 karren	19,8	15,6
- aankoop mest						
- vervoer mest						
- uitspreiden mest	5 dagen M	6,5	5,5	6 dagen M	7,8	6,1
totaal		22,5	19,0		27,6	21,7
Ploegen en eggen	2 x	24,0	20,2	2 x	26,0	20,4
Zaaigraan en zaaien	1 dag M	19,0	16,0	1 dag M	14,5	11,4
Wieden	8 dagen V	6,4	5,4	16 dagen V	12,0	9,4
Oogsten						
- pikken	4 dagen M	6,0	5,0	4 dagen M	6,0	4,7
- binden	4 dagen V	4,0	3,3	4 dagen M	4,0	3,1
- vervoer	13 karren	10,4	8,8	12 karren	9,9	7,8
totaal		20,4	17,1		19,9	15,6
Dorsen en wannen	21 dagen M	26,4	22,3	21 dagen M	27,3	21,5
		118,7	100,0		127,3	100,0